

С Т А Н О В И Щ Е

относно научноизследователската и преподавателската дейност на докторант **Енчо Тилев Тилев**, участник в процедурата за придобиване на образователната и научна степен “доктор” по 2. Хуманитарни науки, 2.1. Филология (Славянски езици (Морфология на съвременния руски език); тема – *Категориални и некатегориални значения в руската морфология (в съпоставка с български)*),

от проф. дфн Иван Костадинов Куцаров, член на научното жури по процедурата, назначено със заповед № Р33 – 1429 (12.04.2017 г.) на Ректора на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”

Енчо Тилев Тилев е роден през 1988 г. в Пловдив. През 2007 г. завършва с отличен успех Езикова гимназия “Иван Вазов” в Пловдив, където изучава немски, руски и английски език. От 2007 до 2011 г. следва по специалността руски език и западен език в Пловдивския университет “Паисий Хилендарски” и се дипломира (с отличен успех както от семестриалните, така и от държавните изпити) като специалист (бакалавър) по руски и по немски език. През 2009 г. специализира в Университета в Бамберг (Германия) като стипендиант на Немската служба за академичен обмен (DAAD) и в Университета в Гент (Белгия) по програмата „Еразъм”, а през 2010 г. – в летните курсове на Държавния институт за руски език „А. С. Пушкин” в

Москва (Русия). От 2011 до 2012 г. следва магистърската програма по актуална българистика в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” и се дипломира с отличен успех (5,81) от курса на следването. Защищава дипломна работа на тема *„Професор Любомир Андрейчин. Приноси в проучването на родопските говори”*, която също е оценена отлично (6,00).

От 2013 до 2016 г. Енчо Тилев е редовен докторант в катедрата по руска филология при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски”. Работи по горепосочената тема под ръководството на проф. дфн Стефана Димитрова от Института за български език при БАН. На 01.03.2016 г. е отчислен с право на защита. По време на докторантурата си води семинарни и практически занимания със студентите от специалностите, в които се изучава руски език.

Енчо Тилев е активен участник (в определен период – председател) в лингвистичния клуб “Борис Симеонов” към Филологическия факултет.

Темата на дисертационния труд е изключително добре избрана. Известно е, че въпреки множеството частични съпоставителни изследвания на явления от морфологията на руския и българския език, обобщаваща морфология все още липсва (все пак трябва да се отбележи трудът на Д. Митев от 2012 г.). В този смисъл рецензираният труд може да бъде основа за монографично или колективно съчинение по отбелязаната проблематика.

Както отбелязва авторът, “обект на изследване в дисертацията са граматичните категории, присъщи на изменяемите части на речта в руски и български”, но “основната цел на изследването е да се обяснят и опишат пътищата на възникване и функциониране на некатегориалните значения в руския език”. Разбира се, за да се постигне тази цел, най-напред се представят категориалните значения.

Изходен при съпоставката е съвременният руски език с присъщите му морфологични категории. “Българският език има статута на език за фонова

съпоставка с руския емпиричен материал, като основният метод в работата е съпоставителният”.

Много достойнства притежава първа глава (*Функционалната граматика в концептуалната парадигма на съвременната лингвистика. Категориалност и некатегориалност в системата на езика*). Авторът приема за теоретична база на своето изследване учението за функционалната граматика на руския учен А. В. Бондарко, която “има за цел да изучи и опише функциите на езиковите единици и закономерностите на тяхното функциониране при взаимодействието на елементите от различни равнища”, и в общи линии последователно следва неговите постановки. Докторантът се старае да изясни съдържанието на основни понятия в морфологията (граматична категория, морфологична категория, грамема, лексико-граматичен разред, лексикално-граматична категория, формален клас, част на речта) и във функционално-семантичната граматика (функционално-семантична категория, функционално-семантично поле, категориална ситуация и др.). Веднага искам да подчертая, че в българската лингвистика са много малко работите, в които се коментират подобни проблеми, и трудът на Т. Тилев е приносен в това отношение. Приносен за историята на славянското езикознание е и обширният обзор на становищата на руските езиковеди за съдържанието на изброените понятия. Лошото е, че отсъстват концепциите на един от най-добрите руски теоретици – А. И. Смирницки (тази бележка направих и на предзащитата), а именно на тях в много отношения се изграждат постановките на А. В. Бондарко и на много други учени. Ще добавя само, че напр. терминът “лексикално-граматична категория” не го е въвел Ив. Куцаров (вж. дисертация, стр. 32), заимствал го е от А. И. Смирницки и от Ив. Леков (който нарича лексикално-граматична категория вида на глагола).

Правилно се отстоява “аристотелевата” концепция за “категория” като родово понятие по отношение на най-малко две еднородни, но противо-

поставени помежду си видови понятия, която задължително има план на съдържание и план на изразяване. В този смисъл извън категориите остават частите на речта, лексико-граматичните разреди, формалните класове.

Известно е, че в езикознанието много често понятието граматична категория се отъждествява с морфологична категория. На практика така се получава и у Е. Тилев (вж. автореферат, стр. 11, където под заглавието “граматична категория” се привежда дефиницията на А. В. Бондарко за “морфологична категория”). А А. В. Бондарко ясно ги разграничава – вж. дефиницията за граматична категория в Бондарко 1984, стр. 15-16. Не изглежда добре и често употребяваното съчетание “морфологични форми” (то се среща и у А. В. Бондарко), по-добре е “граматични форми”.

Добре, отново в духа на писаното от А. В. Бондарко, е изяснено съдържанието на понятията “категориално значение” и “некатегориално значение”.

Във втора глава (*Категориални и некатегориални значения при именните части на речта*) последователно се разглеждат категориите и лексико-граматичните разреди при съществителното име, прилагателното име, числителното име и местоимението, като преди това прави опит да се определи семантико-формалната същност на всяка словна група въз основа главно на руски трудове.

За съществителното име са отбелязани морфологичните категории число и падеж и лексикално-граматичната категория род. В съпоставка с българския език се посочва отсъствието на категорията положение (определеност ~ неопределеност, или, по-точно – конкретност ~ неконкретност). По отношение на противопоставянето одушевеност ~ неодушевеност, за което редица учени приемат, че стои в основата на морфологична категория, появила се в късния праславянски период, дисертантът застава на позицията на А. В. Бондарко, което според мене е правилно. Що се отнася до дефинирането на инвариантната семантика на тази част на речта, Е. Тилев

отбелязва двете концепции – “именуващата” и “определящата”, без да определя позицията си, което е разбираемо. От друга страна, той цитира в дисертацията си дефинициите за съществително име на редица руски учени, повечето свързани с предметността. Сред тях прави впечатление дефиницията на А. А. Шахматов, която на практика казва, че съществителното име назовава всичко: “първо, представата за субстанция, и второ – представата за качество-свойство и действие-състояние, мислени извън съчетаването с техните носители или вършители”. Тази характеристика автоматично поставя прилагателното и глагола на втори ред. Отбелязано е и мнението на същите учени, че съществителното име е първа сред главните части на речта (А. М. Пешковски, В. В. Виноградов). Всъщност истинската дума в езика е съществителното име. Всички дефиниции за “дума” (събрани напр. в помагалата по Увод в езикознанието) характеризират това, което наричаме съществително име.

Представени са категориалните и некатегориалните значения, свързани с всяка от категориите, като при падежа се констатира практическо отсъствие на некатегориални значения на грамемите. При рода като пример “за семантично съгласуване по род и некатегориалност” се отбелязва “употребата на съществителни за лица от мъжки пол по отношение на жени” (*Професор Иванова...и под.*). Според мене тук става дума за неутрализация – формално немаркираният мъжки род се употребява вместо женски.

За прилагателното име са отбелязани морфологичните категории род, число, падеж и степенуване. С основание най-голямо внимание е отделено на степенуването – колко грамеми притежава категорията, суперлатив и елатив и пр. Доколкото темата за елатива не е особено популярна в българското езикознание, написаното от Е. Тилев запълва съществуваща празнота. Добре е разгледан и въпросът за лексико-граматичните разрези. Съгласен съм и с отбелязаната инвариантна семантика на прилагателното име,

дефиниция, заимствана от ЛЭС 2002: “лексикалносемантичен клас от предикативни думи, означаващи непроцесуален (разбирай – статичен, нединамичен – И. К.) признак, означен (по-точно би било “назован”) с име (разбирай – съществително име – И. К.)”. Вж. същото в *Большой энциклопедический словарь. Языкознание* (Москва, 1998, стр. 397; автор на речниковата статия Е. М. Вольф).

Що се отнася до морфологията на числителните имена, мисля, че редните числителни следва да се разглеждат към относителните прилагателни. В този смисъл не може да се говори за наличие на категория число при тази част на речта и именно това я отличава категорично от съществителното име.

Много достойнства притежава и обстойното изложение за категориалните и некатегориалните значения при местоименията. Мисля, че авторът правилно обособява руските относителни местоимения в самостоятелен разред, доколкото трудът има съпоставителен характер.

Третата глава (*Категориални и некатегориални значения при глагола*) започва с дефинирането на инвариантната семантика на глагола. Е. Тилев приема, че той “е част на речта, обозначаваща процес” (дисертация, стр. 225). Отхвърля се концепцията, застъпвана в моята граматика, че “глаголът е част на речта, означаваща действителен признак на явленията (за разлика от статичния признак, означаван с прилагателното име), назовани със съществителни имена”. Дали според дисертанта “обозначавам” е синоним на “назовавам, именувам”? Ако е така, той изравнява йерархията на съществителното и на глагола, отнема челното място на съществителното като дума. Колкото и да обичам глагола (“душата на словото” според Хумболд, “слон в царството на българската граматика” според Ал. Теодоров-Балан), с който се занимавам вече близо 50 години, не мога да се съглася, че той именува процес и е равностоеен на съществителното име.

Е. Тилев започва с вида на глагола, правилно определен като лексикално-граматична категория и в двата езика. В този дух обаче не би следвало да се говори за “видови грамемии”, а за групи лексеми. Изложението е много богато, използвани са много трудове както от руски, така и от български автори, но и тук авторът следва преди всичко концепциите на А. В. Бондарко. Подобно на него и той разграничава категориални, частни видови и некатегориални значения.

За руския език са отбелязани морфологичните категории време (сегашно, минало, бъдеще просто, бъдеще сложно), залог (деятелен и страдателен), наклонение (изявително, повелително и съслагателно), лице, число и род. Посочени са и морфологичните категории на българския глагол, но както е уговорено още в уводната част, обект на съпоставка са само тези глаголни категории, които са характерни и за двата езика. Подчертана е разликата между двата езика по отношение на зависимостта на категорията време от категорията вид на глагола – много съществена за руския език и практически несъществуваща в българския език.

Следва заключение, в което се обобщават резултатите от изследването.

Библиографията е респектираща.

Съгласен съм с формулираните от автора научни приноси (вж. автореферат, стр. 36).

Енчо Тилев прилага 11 публикации по темата на дисертацията (4 под печат) – всички стойностни и приносни. Част от тях са докладвани на научни форуми у нас и в чужбина (Москва и Мюнхен).

Документацията на дисертанта е изрядно подготвена и отговаря на изискванията както на Закона за развитие на академичния състав, така и на правилниците за неговото приложение, вкл. и на специфичните изисквания на Филологическия факултет,

В заключение ще подчертая, че представената дисертация заслужава висока оценка заради актуалността на проблема, който е изследван. Докторантът притежава много добра теоретична подготовка, анализът е задълбочен, като е използвана богата научна литература. Очевидно е, че той се оформя като сериозен учен, който прецизно познава постиженията в изследваната от него област, специалист с оригинални идеи, успяващ в голяма степен да ги реализира. Смятам, че всичко това дава основание на членовете на научното жури да му присъдят научната и образователна степен **доктор**.

Пловдив, 23.05.2017 г.

.....

(проф. дфн Ив. Куцаров)